

УДК 342.6:353(477.83/.86)"1849/1918"

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ГАЛИЦЬКОГО НАМІСНИЦТВА У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Х. Моряк-Протопопова

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
e-mail: protopopov@bigmir.net*

У статті досліджено проблеми розвитку державної служби у Галичині у другій половині XIX – початку XX ст. через призму вищого місцевого органу управління – Галицького намісництва.

Ключові слова: Галичина, намісництво, державна служба, службовець.

Державна служба в Україні має давні традиції формування та правового регулювання. Свій важливий внесок у цей процес внесла і Галичина. За час перебування з 1772 по 1918 рр. у складі Австрійської імперії, а з 1849 р. Австро-Угорської монархії на її території вдалося сформувати чітку ієрархічну систему органів державного управління. Австрійському уряду вдалося з її допомогою протягом тривалого часу здійснювати управління національно і релігійно неоднорідним суспільством. Важливу роль у цьому відіграло формування концепції державної служби.

Службові відносини у Галицькому намісництві були врегульовані міністерським розпорядженням від 17 березня 1855 р. [1, с. 160] та законом від 25 січня 1914 р. або так званим «Положенням про службу» [2, с. 87]. Тут варто звернути увагу на те, що порядок проходження служби при намісництві і староствах регулювали іншими положеннями, ніж порядок проходження служби при органах крайової автономії (сейм і Крайовий виділ).

Станом на 1853 р. намісництво складалося з намісника, віце-президента, радників намісництва, секретарів, конципієнтів і відповідної кількості практикантів [3, с. 54].

Кількість посад у штатному розписі намісництва коливалася від 239-ти (1872) до 245-ти (1873–1893). Дещо збільшено штат службовців (до 257-ми осіб) за намісника К. Бадені 1894 р. За розпорядженням намісника в урядовому виданні «Gazeta Lwowska», крім іншого, публікували і прізвища новопризначених службовців намісництва [4, с. 41].

Усіх посадовців австрійської адміністрації було поділено на п'ять груп залежно від отриманої ними освіти. Приналежність до тієї чи іншої групи давала змогу обіймати певні посади та обумовлювала терміни просування по службі [2, с. 97]. На практиці це виглядало так:

Тривалість оплачуваної служби	Група				
	A	B	C	D	E
	Роки				
Службовці XI рангу	–	3	6	6	6
Службовці X рангу	5	5	6	7	9
Службовці IX рангу	6	7	7	9	–
Службовці VIII рангу	6	10	–	–	–

A – службовці, що закінчили повний курс середньої школи й отримали повну академічну освіту; B – службовці, що закінчили середній навчальний заклад та склали державні іспити в академії; C – службовці, що закінчили середній навчальний заклад; D – службовці, що закінчили чотири початкові класи середнього навчального закладу; E – службовці, що отримали будь-яку іншу освіту, вищу, аніж та, яку дає початкова школа.

Таку кількість державних службовців можна вважати достатньою для управління Галичиною, проте це не мало позитивного впливу на діяльність намісництва. У своїй доповіді на засіданні польської Народної правої партії доктор І. Вайнфілд зазначав таке: коли в інших краях коронних адміністрація діє зле, то в Галичині дуже зле. Причиною того, що урядовий персонал не виконує покладених на нього обов'язків, він, окрім іншого, вбачав у неналежній професійній підготовці (починаючи зі школи і закінчуючи екзаменом практичним) [5, с. 4].

У січні 1894 р. опубліковано розпорядження міністра освіти з питання регуляції навчання та екзаменів з права і політики. Слухачі права, які прагнули отримати кваліфікацію для державної та суспільної служби, мали пройти курс мінімальною тривалістю в 11 семестрів¹ [6, с. 305] та здати три обов'язкові державні екзамени: правничо-історичний, судовий і політичний. Обов'язковими для вивчення предметами були: римське, церковне, німецьке право; історія австрійської держави; філософія; приватне, торговельне і вексельне австрійське право; австрійське кримінальне право та кримінальний процес; австрійський цивільний процес; державне право та адміністративне право; політична економія; казначейство та інші додаткові дисципліни, у тім числі порівняльне правознавство [7, с. 2–3].

Порядок складання трьох іспитів, які мали назву урядового теоретичного екзамену, регулювали розпорядженням Міністерства віровизнань і освіти від 30 липня 1850 р. [8, с. 1369]. Іспит відбувся в усній або письмовій формі, був публічним, його оцінювали спеціально утвореною комісією.

Найбільші претензії І. Вайнфілд висував до перших років служби молодих урядовців на посадах практикантів при намісництві і старостах, де власне мали бути ліквідовані усі недоліки теоретичної освіти. Практиканта зазвичай закріплювали за котримось з референтів одного з департаментів намісництва. Референт, надто завантажений власною роботою, розглядав молодого службовця не як особу, яку треба було навчати і готувати до практичного іспиту, а як додаткову робочу силу. Справи, які доручали останньому, були одноманітними, нескладними, проте такими, що потребували багато часу. Їх, на думку доповідача, міг виконувати і звичайний канцелярист [5, с. 1–10].

Обов'язок проходити практику при повітах було встановлено указом імператора від 14 вересня 1852 р. За ним до повітів надсилали канцелярських практикантів для допомоги в діловодстві та підготовки до майбутньої служби у державних органах. На час проходження практики молодих службовців зараховували у штат; вони підпорядковувалися старості на тих самих підставах, що й решта службовців повіту [9, с. 12].

Опісля стажування при намісництві практиканта переводили у будь-який з повітів, де ситуація повторювалася (ці слова були підтвержені і старостою одного з повітів М. Бесадецьким [10, с. 20]). Молодого службовця ніхто не навчав адміністративному провадженню різноманітних справ, його розглядали лише як додаткову робочу силу. Зрештою практичний іспит, який відкривав адміністративному чиновнику доступ на найвищі посади в адміністрації краю, складав урядовець, що не отримав достатньої теоретичної підготовки в університеті, практичної підготовки на практиці. Якщо він і знав закони, то не вмів застосувати їх на практиці, не мав уявлення про реальне становище краю і, зазвичай, згодом не міг проявити ініціативи, навіть зрідка [5, с. 11].

¹ До 1894 р. діяло розпорядження міністерства, за яким термін навчання на курсах з права і політики в австрійських університетах становив 7 семестрів.

Керівник практики складав звіт про її проходження і передавав його до установи, в якій практикант мав складати іспит. Оцінювання практики проводили за трибальною шкалою: «дуже старанний», «старанний» і «низький рівень старанності» (з такою оцінкою кандидата до іспиту не допускали).

Законом було визначено, що на час проходження практики особі не присвоювали жодного рангу, а до складання присяги державного службовця кандидата можна було допустити не раніше, ніж через рік з початку проходження стажування [11, с. 222]. При цьому йому видавали уніформу XI (найнижчого) рангу [2, с. 95]. З 1914 р. термін практики було подовжено і для практикантів групи А., В., С. він становив три роки, а для практикантів групи D. і E. – чотири роки [2, с. 97] (детальніше див. подану вище таблицю). Проте 1916 р. порядок прийняття на роботу службовців XI рангу було спрощено у зв'язку тим, що під час війни більшість з них не отримала належної повної освіти [12, с. 626].

Із завершенням практики претендент складав практичний іспит за напрямом майбутньої роботи (фінанси, адміністрація, судочинство¹ [13, с. 520], дипломатія тощо) [14, с. 176]. Власне іспит, як це було передбачено розпорядженням, проводили у комбінованій формі (спочатку письмово, а потім усно). На час іспиту у письмовій формі конкурсантів забезпечували відповідними нормативними актами, але будь-яка інша допомога була заборонена. Тривав письмовий іспит 8 годин у межах одного дня. Після перевірки роботи конкурсанта допускали до усного іспиту (тривалістю близько двох годин) [15, с. 659].

Тож на роботу у намісництво приймали кандидатів з відповідною освітою, крім того, вони мали володіти відповідними морально-політичними якостями. Висновок про останні давала дирекція поліції, яка також засвідчувала про відсутність інших перешкод для зайняття певною особою посади в апараті намісництва [16, с. 35–36].

Про високий рівень вимог до посадовців намісництва може свідчити навіть той факт, що для прийняття на роботу урядовим слугою (одна з найнижчих посад в намісництві) треба було вміти читати і писати на крайових мовах (це були польська та українська), мати фізичну змогу до виконання службових обов'язків, підтверджену лікарським свідоцтвом, гідну моральну поведінку та австрійське громадянство. А до обов'язків такого слуги входило паління в печах, носіння матеріалу для паління і води, прибирання і замітання службових приміщень, носіння на пошту і з пошти грошових переказів, урядових листів і бандеролей, а після повернення – вручення сторонам урядових листів [17, с. 28].

За законодавством Австрії австрійським службовцем міг стати тільки громадянин Австрії з добрим здоров'ям [2, с. 85–87]. На роботу не приймали осіб, старших сорока років. Цікавим є і той факт, що бути державним службовцем і обіймати посади в органах влади міг неповнолітній громадянин монархії з 18-ти років (щоправда, за згодою законних опікунів) [2, с. 89].

Посадовою особою чи службовцем намісництва, наділеним навіть найменшими владними повноваженнями, не могли бути жінки. Хоча у законодавстві не містилося прямої заборони приймати їх на службу. Однак це логічно було пов'язано з юридично закріпленим обмеженням правоздатності жінок у політичній сфері суспільного життя. Зокрема, жінки не мали права брати участь у діяльності політичних партій, бути обраними до представницьких органів влади; до 1907 р.

¹ До безпосереднього виконання обов'язків судді особа могла приступити лише після того, як їй виповнилося 25 років.

тільки найзаможніші з них були наділені активним виборчим правом, а з запровадженням прямого, загального і таємного виборчого права 1907 р. усі жінки були позбавлені виборчих прав, адже воно поширювалося винятково на чоловіків [18, с. 183–197].

Характерною для тогочасної Австрії була відсутність поділу осіб, що працювали в політичних органах влади, на державних службовців та допоміжний персонал (прибиральники, візники тощо). Натомість їх поділяли на слуг (осіб, що виконували якісь механічні функції: університетські помічники, візники), керівників (осіб, наділених правом видавати накази і вимагати їхнього дотримання) та інших урядовців [14, с. 167]. Однак і цей поділ не мав юридичного оформлення. По суті було закріплено поділ тільки на адміністративних та судових працівників. Також з 1855 р. проведено поділ службовців на ранги [19, с. 131]. Чинною до 1855 р. постановою «Про загальну сферу діяльності ц. к. міністерств» [20, с. 629] такого поділу не передбачено.

З президії намісництва за підписом намісника В. Коритовського 21 лютого 1914 р. вийшло розпорядження до усіх старост і директорів поліції у Львові та Кракові. У ньому зазначено, що підставою для визначення кваліфікації будь-якого урядового працівника є так званий кваліфікаційний опис, виданий безпосереднім керівником чи керівником відділу, де цей працівник служить [21, с. 65]. У цьому описі мали міститися такі відомості: фах службовця; його вмотивованість; здатність до служби в колективі і рівень комунікабельності; функції, які урядник виконував, ступінь їхньої складності і рівень їхнього виконання; поведінка на службі і поза нею [21, с. 65–66]. Кваліфікаційний опис мали щороку уточнювати, а урядовцю, якого він стосувався, не можна було ознайомлюватися з текстом документа.

Відповідно до розпорядження Президії намісництва від 12 грудня 1908 р. L 21854/рг, старости надсилали прізвища своїх підлеглих до президії намісництва, якщо вважали за потрібне винести їм подяку, з детальним описом вчинку, за який подяка належала [22, с. 43].

Усі службові переміщення в староствах контролювало намісництво, про що свідчить розпорядження від 14 грудня 1903 р., за яким про звільнення урядовця і про його появу на новому робочому місці староству необхідно було повідомити Президію намісництва [23, с. 36].

Допускали переведення урядовців за сімейними обставинами¹ на роботу в іншу місцевість. Староство було зобов'язане впродовж трьох днів з моменту отримання повідомлення звільнити урядовця від служби. Останній через сім днів (у випадку, якщо чиновник одружений, то чотирнадцяти днів) мав приступити до роботи на новому місці [23, с. 36].

Не дуже престижною у намісництві вважали посаду канцелярського службовця, хоча їхня кількість серед інших працівників була досить значною (приблизно 1/5 всіх працівників намісництва). Такий висновок можна зробити на підставі аналізу листа канцелярських службовців намісництва і староств, надісланого намісникові 1907 р. Канцеляристи прохали вчасно підвищувати їм ранги, адже від цього залежала їхня заробітна плата і матеріальне становище. У листі наведено такі факти: від часу реорганізації політичної влади 1867 р. загальний штат канцелярських працівників намісництва збільшився на четвертину. Його було поповнено переважно службовцями нижчих рангів. Останніми роками, писали службовці, зросли ранги та збільшилася кількість службовців розумової праці: технічних, рахункових, ветери-

¹ Буквально – для врегулювання приватних стосунків.

нарних та інших, однак це не стосувалося працівників канцелярій. Для них ситуація тільки погіршилася. Наприклад, якщо з 1872 р. секретарем-канцеляристом ставали відразу по прийнятті на службу, то з часом – через два чи три роки служби, а на момент написання листа щасливим вважали того, хто став ним через десять років служби [24, с. 82–83].

Цікавим лист службовців є і з огляду на те, що у ньому зазначено кількість канцелярських службовців та в якому ранзі вони працювали при намісництві та у старостах. Отож, 1907 р. у Галицькому намісництві працювало 57 канцеляристів, з них: один старший директор сьомого рангу, один директор восьмого рангу, сім ад'юнктів дев'ятого рангу, шістнадцять канцеляристів десятого рангу та тридцять два канцеляристи одинадцятого рангу. У старостах працювало вісімдесят секретарів, з них тільки шестеро мали дев'ятий ранг, що відповідав посаді ад'юнкта, а 32 мали статус канцеляриста найнижчого 11-го рангу [25, с. 84].

Для призначення службовців нижчого рангу з 11-го до 8-го у місцевій пресі публікували повідомлення про конкурс. Не оголошували конкурс на цивільні посади, які могли обіймати тільки військовослужбовці [1, с. 160]. Відомості про конкурс надсилали усім повітовим старостам, директорам поліції у Львові і Кракові для ознайомлення і оголошення [26, с. 3].

Канцелярські працівники під час вступу на службу приносили присягу (додаток 10). Присягу підписував службовець, її постійно зберігали в архіві намісництва [27, с. 16–18].

Для соціального захисту канцелярських помічників, що працювали у державних органах, установах і організаціях, на початку ХХ століття було створено спеціальний орган – так званий «Заклад забезпечення». Він займався виплатою пенсій цим службовцям, їхнім вдовам і сиротам тощо [28, с. 14–21].

Розпорядженням від 1855 р. на службовців повітів покладали обов'язок бути присутніми на святкових і недільних Службах Божих у церкві [1, с. 167], у такий спосіб непрямо обмежували доступ до урядових посад осіб нехристиянського віросповідання.

Усі службовці намісництва, від найнижчих до найвищих, за свою роботу отримували відповідну платню. В такий спосіб з місцевої адміністрації цілковито усунули поняття гонорового урядовця – такого, що не отримував за роботу жодної винагороди¹. Заробітну плату адміністративний службовець починав отримувати з наступного дня після видання номінаційного наказу особою, уповноваженою приймати на службу [14, с. 188].

Ні намісник, ні намісницьке правління самостійно не визначали розмірів оплати праці службовців намісництва. Це питання вирішував уряд [29, с. 61]. Однак намісник міг призначати різні допомоги, пенсії, одноразові та постійні виплати працівникам намісництва – як з власною ініціативою, так і за поданням їхнього безпосереднього керівника [30, с. 17–18].

Оплата праці залежала від рангу, а не від посади. Отож, обіймаючи посаду, що передбачала надання службовцеві вищого службового рангу, він отримував нижчу зарплату доти, доки не надходив номінаційний наказ на вищий ранг. Крім того, від рангу залежали також майнові та особисті права службовця (витрати на подорожі, презентацію, ведення канцелярії; пенсія, титули і звання).

¹ Винятки могли становити президенти міст з власним статутом (до них в Галичині належали Львів і Краків) та члени гмінної ради.

Оплата праці урядовця складалася з двох частин: власне заробітної плати і додатку на ведення служби (це могли бути кошти на найм житла, що відповідало посаді того чи іншого службовця тощо). Інколи додаток на ведення міг бути більшим за основну зарплату (це, зазвичай, стосувалося посадовців найвищого рангу). Різниця в оплаті праці між службовцями різних рангів була великою. Службовець першого рангу отримував у 20 разів більше, ніж службовець 11-го рангу (12 тис. золотих ринських і 600 золотих ринських у рік, відповідно) [14, с. 189]. Також усі адміністративні службовці отримували службову форму відповідного зразка [31, с. 17–19].

На думку законодавця, працівник мав виконувати свої обов'язки з «задоволенням» [1, с. 160]. Від службовців вимагали бути товариськими і прихильними під час вирішення справ до колег по роботі та сторін у суперечках. Такі вимоги залишили слід у діловому листуванні імператора з міністрами, намісниками та намісника з посадовцями намісництва. Інструкції керівників до підлеглих зазвичай починали зі слів «Мій дорогий і улюблений... (титул та ім'я)» або «Коханий... (титул та ім'я)» з подальшим запевненням в обізнаності керівника у тому, що підлеглий ревно виконує свої обов'язки і заслуговує похвали. Тільки після того викладали вказівки, критику, інструкції, розпорядження тощо.

У розпорядженнях стосовно ведення діловодства зазначали, що до намісника треба було звертатися «Високоповажний», до керівників інших органів влади – «Поважний», а вирази «Пан» чи «Пані» мали застосовувати до будь-якого жителя краю [1, с. 188].

На свої розпорядження намісник міг накладати гриф «таємно» [26, с. 20], або «цілком таємно» [26, с. 19].

Документація намісництва налічувала: 1) розпорядження у формі: резолюцій (видавали підвладним органам, урядовцям, сторонам разом з відповідним поданням); декретів (видавали підвладним органам, урядовцям, сторонам, якщо відповідне подання затримували і подавали пізніше); наказів/циркулярів (видавали, якщо предмет розпорядження доводило до відома пізніше); нот (видавали органам, підпорядкованим намісництву по службі, з якими треба було скоординувати дії); листів (до керівників органів, підпорядкованих намісництву по службі, з якими потрібно було скоординувати дії, чи до будь-яких інших органів, не підпорядкованих намісництву по службі); реляцій (повідомлення, донесення до вищих органів влади чи їхніх керівників).

На австрійського службовця поклали обов'язок ретельно виконувати свої службові зобов'язання, бути слухняним щодо керівництва, довічно оберігати службову таємницю (окрім випадків, коли його буде звільнено від цього обов'язку), а також за потреби виконувати навіть ту роботу, яка не є звичною (їдеться про можливість доручити йому роботу в іншій місцевості або іншої, іноді нижчої, кваліфікації). Урядовцеві забороняли брати участь у будь-яких товариствах, статуту яких перешкоджатимуть несенню його служби, обіймати будь-які посади, які могли б перешкоджати його роботі, приймати подарунки прямо чи опосередковано (особисто чи через членів своєї родини) за виконання ним своєї служби (це положення не поширювалося на матеріальні заохочення з боку адміністрації). Йому доводилося повідомляти керівництво про місце проживання (постійне чи тимчасове), про бажання одружитися, про кожне заняття, яке приносить йому прибуток [2, с. 87–94].

Звичайний термін відпустки колився від чотирнадцяти днів для службовців XI рангу і практикантів до понад п'яти тижнів для службовців VI і вищих рангів. Відпустку тривалістю понад три місяці не оплачували і не зараховували до часу служби. З особи, відпустка якої тривала понад рік, знімали усі привілеї, що їх вона мала, перебуваючи на службі (виняток могла становити відпустка, надана для

виконання громадських обов'язків) [2, с. 89]. Службовцям не оплачували відпустки у зв'язку з хворобою, проте в такому випадку могли видати аванс у розмірі тримісячної заробітної плати.

Державні службовці були зобов'язані брати участь у жалобних днях імператорського двору і носити в цей час відповідні жалобні відзнаки¹ [32, с. 49].

За службові порушення на працівника намісництва можна було накладати такі види покарань:

1) звичайні: зауваження; грошове стягнення (застосовували тільки після письмового попередження, а його розмір не міг перевищувати 100 крон; загальна сума річних стягнень не могла бути більшою, ніж місячна заробітна плата службовця);

2) дисциплінарні стягнення: догана; відтермінування чергового підвищення оплати праці та витрат, пов'язаних з несенням служби; зменшення заробітної плати (не більше, ніж на 25%); дострокове звільнення на пенсію з її відповідним зменшенням; звільнення без отримання пенсії чи будь-яких інших компенсацій [2, с. 104].

Накладання звичайних покарань допускали тільки після того, як працівнику було надано право у письмовій формі дати пояснення стосовно фактів, які зумовили накладення покарання. Будь-яке дисциплінарне стягнення могло бути накладене тільки дисциплінарною комісією, і її рішення оскарженню не підлягало.

Накладення дисциплінарних стягнень передбачали також і для службовців у відставці. Це могли бути: догана; тимчасове чи постійне зменшення пенсії до 25%; відібрання будь-яких прав, що впливали зі статусу колишнього державного службовця (пенсія службовця, пенсія для його родини тощо) [2, с. 112].

Накладення стягнень на службовців у відставці допускали лише у двох випадках: виявлення фактів службових зловживань, які були вчинені за час проходження ними служби, або порушення, вчинені стосовно служби після її завершення (наприклад, розголошення службової таємниці) [33, с. 211–239].

Стосовно персонального складу повітових органів влади, то, як зазначено вище, на чолі повітів стояли старости. Крім того, у староствах постійно працювало кілька повітових комісарів і повітовий секретар, який відповідав за канцелярію. У разі потреби намісництво надсилало до них на допомогу кілька конципієнтів-практикантів. При старостві розміщувалися податкові органи. Старосту у Кракові за посадою прирівнювали до радника двору, він був делегатом намісника [34, с. 75]. Старости у Львові, Тернополі, Перемишлі, Станіславі, Тарнові і Бродах за посадами мали ранг радника намісництва [35, с. 28].

Законом від 14 вересня 1852 р. за начальниками повітів (старостами) було закріплено право вчиняти щодо своїх підлеглих усі дисциплінарні дії, які може вчиняти керівник, за винятком переведення на нижчу посаду, примусового переміщення та звільнення зі служби [30, с. 13].

Якщо до середини XIX ст. можна простежити тенденцію до призначення на посади у Галицькому намісництві та на місцях австрійців та чехів, то з 1867 р. майже усі вищі посади краю обіймали поляки², отож урядова адміністрація краю, по суті, була польською адміністрацією. Поляки були службовцями середнього та нижчого рівнів. У праці «Галичина в XIX ст.: соціально-економічне, правове та

¹ Цими жалобними відзнаками була чорна стрічка, пов'язана на лівому плечі або капелюсі, жалобна кокарда.

² Деякі вищі посади вони були змушені залишити за українцями, як того вимагав закон. Наприклад, з-поміж 36-ти членів Крайової шкільної ради мінімум четверо мали бути українцями; також українцем мав бути один із заступників маршалка крайового сейму.

внутрішньополітичне становище» [36, с. 19] автори висловили думку, що австрійський уряд призначав на адміністративні посади здебільшого польську шляхту і магнатів задля протиставлення українському національному руху [36, с. 19]. Таке твердження не видається нам правильним. Попри свій бурхливий розвиток у другій половині XIX ст. український національний рух не становив суттєвої загрози єдності монархії, на відміну від польського національного руху. Правильніше вважати, що українців не призначали на посади через відсутність міцного національного лоббі у Відні та й на рівні краю.

Також у деяких працях траплялося твердження, що «підбір службовців до державних установ Східної Галичини і Північної Буковини проводився з урахуванням не стільки ділових якостей, як станового походження і національності» [37, с. 257]. І з цим можемо погодитися. Польські намісники, які опиралися на підтримку польських консерваторів, на посади воліли призначати поляків, а надання переваги людям знатного походження перед людьми простого походження було зумовлено монархічною формою правління Австрії та Австро-Угорщини, що тривалий час опиралася на аристократію та магнатів.

Та вже на зламі XIX–XX століть ситуація у Східній Галичині починає змінюватися. Кількість українців серед чиновників і суддів постійно зростає (хоча поляків на державних посадах залишалось значно більше) і навіть на найвищі посади призначають осіб не знатного походження.

Та навіть тоді кількість службовців намісництва непольської національності була мізерною. Український посол С. Дністрянський [38, с. 12] у грудні 1912 р. з трибуни австрійського парламенту повідомляв, що «у Галицькому намісництві, як і в повітових староствах Галичини, українських службовців майже немає, а ті, які, як виняток, там і є, мусять відректися від свого патріотизму і всі сили віддати на послуги польської політики проти українців... Становище українців у Галичині є прямо безвихідне... Польські чиновники знають з досвіду, що за всі беззаконня на шкоду українців вони не тільки не будуть покарані, а навпаки, за це чекає їх ще похвала» [39, с. 94].

Сформовану в такий спосіб бюрократичну систему Галичини досить влучно охарактеризував Н. Дейвіс як численну, могутню, ієрархічну і сумнозвісно формальну [40, с. 554].

З концепції австрійського державного управління духовенство теж розглядали як специфічну категорію державних чиновників¹ [41, с. 401]. За неналежне виконання покладених на них законом обов'язків намісництво могло вживати до них дисциплінарних заходів впливу [42, с. 35].

В Австрійській імперії державною релігією було християнство римо-католицького обряду. Офіційно визнаними були православна, греко-католицька, вірменська та протестантська церкви, а також старообрядні громади (липовання²) та старо-

¹ Ситуація дещо змінилася після того, як 1855 р. між Австрією і Ватиканом було підписано конкордат (договір), за яким єпископи мали право на безпосередні контакти з Апостольською Столицею, нагляду за духовним навчанням у школах, цензури друкованих видань з приводу їхньої відповідності католицизму. Якщо до укладення конкордату стосунки держави і церкви ґрунтувалися на світському праві, то після 1855 р. – на праві канонічному. Так тривало до 7 травня 1874 р., коли було прийнято закон, яким договір 1855 р. з Ватиканом по суті було розірвано.

² Назва походить від селища Липованське, яке засновано 1746 р. в дельті Дунаю. Нині це м. Вилково в Кілійському р-ні Одеської області, Україна. Заснували місто старообрядці-пилипони. Пилипом звали засновника однієї з найрадикальніших течій старообрядства. З часом замість «пилипони» стали вживати термін «липовани».

католицька¹ церква. Окремими законами регулювали правовий статус єврейських релігійних громад (половина яких перебувала на території Галичини).

Єпископи повинні були приносити присягу на вірність монархові та державі, а на рішення церковних судів потрібно було скаржитися не у Рим, а до відповідних державних органів [43, с. 19–20]. Одним з важливих обов'язків духовенства стало оголошення та тлумачення населенню законів, указів і розпоряджень органів світської влади [44, с. 136].

У повітах Східної Галичини греко-католицька церква також виконувала важливу соціальну роль. Відомий дослідник історії української філософії та духовності І. Паславський вважав, що греко-католицька церква творила ту унікальну духовну інфраструктуру, через яку найширші верстви українського населення (насамперед селянство) залучали до національно-культурного життя і в такий спосіб долучали до загального процесу формування української нації [45, с. 13]. Інші дослідники називали її офіційним представником українських інтересів перед Віднем [46, с. 351], єдиною організаційною опорою проти сильного польського тиску [47, с. 98].

Греко-католицьку церкву 1900–1944 рр. очолював митрополит Андрей Шептицький. За час його управління вона остаточно перетворилася в українську національну церкву на Галичині. Митрополит був меценатом і дбав не тільки про задоволення духовних потреб вірян. За його сприяння відкривали нові школи, було засновано Науковий інститут, «Академічний дім», Український національний музей та лічницю² для бідних у Львові³. Перед урядом він домагався справедливого ставлення до українського народу, на рівні з польським [48, с. 119].

Отож, бюрократичний апарат Галицького намісництва формувався з урахуванням вимог загальнонаціонального права. Особа, що бажала стати державним службовцем, мала отримати відповідну освіту, володіти як мінімум двома крайовими мовами, пройти тривале стажування при намісництві та повітових органах влади, скласти кілька теоретичних та практичних іспитів, отримати позитивні відгуки від керівника практики та задовільну характеристику від управління поліції за місцем проживання.

Часто недоліки у роботі місцевої адміністрації намагалися пояснити недостатньо високим рівнем підготовки майбутніх чиновників. Та порівнюючи рівень вимог до австрійського державного службовця у XIX ст. та рівень вимог до українського державного службовця у XX ст., ми можемо з упевненістю стверджувати: сьогодні вимоги до кандидатів не збільшилися. Отож нестача належної кваліфікації не могла бути головною причиною поганої роботи місцевих органів управління.

Список використаної літератури

1. Rozporządzenie Ministrów Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości z dnia 17. Marca 1855., mocą którego wydaje się instrukcja urzędowa dla czysto-politycznych i mieszanych urzędów powiatowych i stolicowo-sędziowskich / Dziennik rządowy dla okręgu administracyjnego

¹ Старокатолицькими є група національних церков (Німеччини, Швейцарії та інших країн), які виникли внаслідок неприйняття частиною римо-католицького духовенства рішень Першого Ватиканського собору, який відбувся 18 червня 1870 р.

² Лічниця – лікарня.

³ Сьогодні ще відчувається нестача досліджень, в яких об'єктивно і всебічно проаналізували б ці події та розглядали греко-католицьку церкву власне як феномен української духовної культури.

- Namiestnictwa we Lwówie. Rok 1855. Oddział I. – Lwów : Z ces. król. galicyjskiej drukarni rządowej, 1856. – 1–204 s. – S. 157.
2. Ustawa z dnia 25. stycznia 1914 o stosunku służbowym urzędników państwowych i służby państwowej (pragmatyka służbowa) / Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w Radzie państwa reprezentowanych. Rok 1914. Część VIII. – Wydana i rozesłana dnia 27. stycznia 1914. – Wiedeń : Z cesarsko-królewskiej drukarni nadwornej i rządowej, 1912. – 1–1224 s. – S. 87.
  3. Rozporządzenie Ministrow Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości i Skarbu z dnia 19. Stycznia 1853. Mocą którego podaje się do wiadomości najwyższe postanowienia dotyczące się urzędzenia tudzież działania urzędowego urzędów powiatowych, władz obwodowych i rządów namiestnikowych, tyczących się dalej urzędzenia sądów i szematu usystemizowanych plac i klas dyetalnych, równie jak przeprowadzenia organizacyi w krajach koronnych Austrii Niższej i Wyższej, w Czechach, Morawii, Sziąsku, Galicyi i Lodomeryi z Krakowem, w Bukowinie, Solnogradzie, Tyrolu z Foralbergiem, w Styryi, Karyntyi, Krainie, Gorycyi, Gradysce i Istrii z Tryestem, w Dalmacyi, Kroacyi i Sławonii, Siedmiogrodzie, w Województwie Serbskim wraz z Banatem / Dziennik rządowy dla kraju koronnego Galicyi i Lodomeryi z Księstwami Oświęcimskim i Zatorskim i Wielkim Księstwem Krakowskim. Rok 1853. Oddział I. – Lwów : Z ces. król. galicyjskiej drukarni rządowej, 1855. – T. 1. – 685 s. – S. 22.
  4. ЦДІАЛ України. – Ф. 180. – Оп. 4. – Сп. 7183. – С. 41.
  5. *Weinfeld I.* Zadania nowoczesnej administracyi // O zadaniach administracyi i o wykształceniu urzędników administracyjnych / I. Weinfeld. – Kraków : Stronnictwo prawicy narodowej, 1910. – S. 1–20.
  6. Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświecenia z dnia 2. Października 1855, mocą którego obwieszczone zostają postanowienia najwyższej uchwały z dnia 25. Września 1855. roku o regulacyi nauk prawniczych i politycznych po austriackich uniwersytetach i akademiach prawniczych, wraz z zarządzeniem przepisów wykonawczych, z onychże bezpośrednio wypływających / Dziennik rządowy dla okręgu administracyjnego Namiestnictwa we Lwówie. Rok 1855. Oddział I. – Lwów : Z ces. król. galicyjskiej drukarni rządowej, 1856. – 1–468 s. – S. 305.
  7. Kurjer Lwowski. – Nr. 4 od 4 Stycznia 1894 r. – S. 2–3.
  8. Rozporządzenie ministerstwa wyznań i oświecenia z dnia 30. Lipca 1850, obowiązujące dla całego państwa, którem się stosownie do Najwyższej uchwały z dnia 29. Lipca 1850 obwieszczeniem przepis względem urzędzenia teoretycznego egzaminu rządowego dla uczniów umiejętności prawniczych i politycznych / Dziennik ustaw państwa dla cesarstwa austriackiego. Rok 1850. Kwartał trzeci, obejmujący części LXXXIII–CXXVII od N-ru 253–365 wydane w miesiącach Lipcu, Sierpniu, i Wrześniu 1850. – Wiedeń : Z ces. król. drukarni nadwornej i rządowej, 1850. – 1037–1625 s. – S. 1369.
  9. Утвержденныя Императоромъ 14 Сентября 1852 г. Постановленія объ учрежденіи и порядкѣ дѣйствій окружныхъ установленій (Bezirksämter) // Областное, административное и общинное устройство Галиціи по австрійскому законодательству. – Петроградъ : Государственная Типографія, 1915. – XXXIII + 185 с. – С. 20–32.
  10. *Biesiadecki M.* Przemówienie / Maciej Biesiadecki // O zadaniach administracyi i o wykształceniu urzędników administracyjnych. – Kraków : Stronnictwo prawicy narodowej, 1910. – S. 20.
  11. Ustawa z dnia 15 kwietnia 1873, o urzędzeniu plac urzędników państwa czynnych / Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w Radzie państwa reprezentowanych. Rok 1873. – Wiedeń : Z cesarsko-królewskiej drukarni nadwornej i rządowej, 1873. – 1–701 s. – S. 222.

12. Rozporządzenie cesarskie z dnia 17. sierpnia 1916 w sprawie zarządzeń na rzecz tych urzędników państwowych, praktykantów i kandydatów służby sprawiedliwości, jakoteż suplentów i asystentów w państwowych średnich zakładach naukowych którzy wskutek wojny doznali przeszkody w wykonywaniu służby cywilnej / Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w Radzie państwa reprezentowanych. Rok 1916. Część CXXI. – Wydana i rozesłana dnia 23. sierpnia 1916. – Wiedeń : Z cesarsko-królewskiej drukarni nadwornej i rządowej, 1916. – 1–1207 s. – S. 625.
13. Rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Policji z dnia 22. Listopada 1859., względem składania przysięgi do wykonywania politycznego urzędu sędziowskiego / Dziennik rządowy dla okręgu administracyjnego Namiestnictwa we Lwówie. Rok 1859. Oddział I. – Lwów : Z. ces. król. galicyjskiej drukarni rządowej, 1857. – 1–571 s. – S 520.
14. *Kasperek F.* Podręcznik prawa politycznego / Franciszek Kasperek. – T. II. – Część I. – Kraków : Nakładem Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, 1894. – 232 s.
15. Цісарське розпорядження від 10 жовтня 1854, що розповсюджується по території всієї імперії за винятком Ломбардійсько-Венеційського королівства та військових кордонів, яким визначаються нові правові положення щодо практики політичного діловодства і порядок проведення іспитів для призначення на службу // Історія державної служби в Україні : у 5 т. / відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол. : С. В. Кульчицький та ін. ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 4 : Документи і матеріали. 1775–1913 / упоряд.: Г. В. Боряк (кер. кол. упор.), Л. Я. Демченко, В. С. Шандра. – 872 с. – С. 659.
16. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 4. – Сп. 7186. – С. 35–36.
17. ЛОДА. – Ф. 350. – Оп. 1. – Сп. 3228. – С. 28.
18. *Маланчук-Рибак О.* Права жінок у контексті суспільно-правової культури Галичини XIX – початку XX ст. / Оксана Маланчук-Рибак // Вісник Львівського університету. – 1999. – С. 183–197. – (Серія історична ; вип. 34).
19. Rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości z dnia 8. Lutego 1855., którem obwieszczone zostają postanowienia w skutek najwyższej uchwały z dnia 4. Lutego 1855 r. ustanowione, co się tycze oznaczenia rangi służbowej urzędników, z powodu nowej organizacyi mianowanych / Dziennik rządowy dla okręgu administracyjnego Namiestnictwa we Lwówie. Rok 1855. Oddział I. Część IV. – Lwów : Z ces. król. galicyjskiej drukarni rządowej, 1856. – 1–468 s. – S. 90.
20. Ustępy z Najw. Postanowienia z 12. kwietnia i 27. maja 1852, określające ogólny zakres działania c. k. ministerstw / Kodeks prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903 / Stanisław Starzyński systematycznie zestawiał, przeł. i oprac. – Lwów, 1903. – 1069 s. – S. 629.
21. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 8. – Сп. 5296. – С. 65–6.
22. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 8. – Сп. 988. – С. 43.
23. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 8. – Сп. 202. – С. 36.
24. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 4. – Сп. 3437. – С. 82–83.
25. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 4. – Сп. 3438. – С. 84.
26. ЛОДА. – Ф. 350. – Оп. 1. – Сп. 3228. – С. 3.
27. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 4. – Сп. 6413. – С. 16–18.
28. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 4. – Сп. 6418. – С. 14–21.
29. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 4. – Сп. 7178. – С. 61.
30. Утвержденныя Императоромъ 14 Сентября 1852 г. Постановленія объ учрежденіи и порядкѣ дѣйствій окружныхъ установленій (Bezirksämter) // Областное, административное и общинное устройство Галиціи по австрійскому законодательству. – Петроградъ : Государственная Типографія, 1915. – XXXIII + 185 с. – С. 20–32.

31. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 9. – Сп. 9. – С. 17–19.
32. Rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 30. Grudnia 1854., obejmujące najwyższe postanowienia o przywdziwaniu i oznakach żałoby Dworu na uniformach urzędników rządowych / Dziennik rządowy dla okręgu administracyjnego Namiestnictwa we Lwówie. Rok 1855. Oddział I. – Lwów : Z ces. król. galicyjskiej drukarni rządowej, 1856. – 1–468 s. – S. 49.
33. *Starzyński S.* Ogólne i austriackie prawo polityczne. – Wydanie piąte poprawione i uzupełnione / S. Starzyński. – Lwów : (б. в.), 1911. – 911 s. – (Biblioteka słuchaczy prawa we Lwówie).
34. *Winiarski B.* Ustrój prawno-polityczny Galicyi / Bohdan Winiarski. – Materiały do sprawy polskiej. – Warszawa ; Lublin ; Łódź : F. Wyszyński i Spółka, 1915. – 111 s.
35. Rozporządzenie ministerium stanu z dnia 23 Stycznia 1867 o reformie administracji politycznej w Królestwie Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem i księstwami Oświęcimskiem i Zatorskiem // Ustawy Krajowe dla Królestw Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskiem. N II. – Lwów : Drukarnia Winiarza, 1867. – 154 s. – S. 26.
36. *Кондратюк О. В.* Галичина в XIX ст.: соціально-економічне, правове та внутрішньополітичне становище / О. В. Кондратюк, П. М. Лепісевич – Львів : Априорі, 2004. – 60 с.
37. Торжество історичної справедливості. Закономірність воз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі / ред. кол. : М. М. Олексюк (відп. ред.) та ін. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1968. – 804 с.
38. *Кульчицький В. С.* Українська юриспруденція в персоналіях / В. С. Кульчицький, О. А. Вівчаренко, І. Й. Бойко. – Івано-Франківськ : Коломийська друкарня ім. Шухевича, 1995. – 40 с.
39. *Кульчицький В. С.* Галицьке намісництво: структура і діяльність / В. Кульчицький, Л. Присташ // Вісник Львівського університету. – 2003. – С. 90–94. – (Серія юридична ; вип. 38).
40. *Дейвіс Н.* Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс ; пер. з англ. П. Тарашук. – К. : Основи, 2008. – 1084 с. : іл. – Бібліогр. – С. 1017–1023.
41. *Kasperek F.* Prawo polityczne ogólne z uwzględnieniem austriackiego razem ze wstępna nauką ogólną o państwie / D-r Franciszek Kasperek. – T. 2. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagellońskiego, 1881. – 1016 s.
42. Reskrypt Rządu krajowego z dnia 27. Kwietnia 1854., którym rozporządza się zawezwanie miejscowych pastérzów dusz do ścisłego wypełnienia włożonego na nich § 7. najwyższego patentu z dnia 5. Grudnia 1848. Obowiązku we względzie prostowania spisów konspiracyjnych wedle metryki urodzonych i zmarłych / Dziennik rządowy dla kraju koronnego Galicyi i Lodomerji z Księstwami Oświęcimskiem i Zatorskiem i Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Rok 1854. Oddział II. Tom I obejmujący Części I. do IX włącznie. – Lwów : Z ces. król. galicyjskiej drukarni rządowej, 1856. – 1–257 s. – S. 35.
43. Краткія свѣдѣнія о государственномъ устройствѣ и управленіи Австро-Венгріи и земель Австрійской короны / Ставка Верховнаго Главнокомандующаго, 1914. – 70 с.
44. Нариси історії державної служби в Україні / О. Г. Аркуша, Є. І. Бородін, С. В. Віднянський та ін. ; С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін. ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 536 с.
45. *Паславський І.* Між Сходом і Заходом. Нариси з культурно-політичної історії української церкви / І. Паславський. – Львів : Стрім, 1994. – С. 144.
46. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородін та ін. ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін. ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – Т. 1. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 544 с.

47. *Каппелер А.* Мала історія України / Андреас Каппелер ; пер. з німецької. – К. : К.І.С., 2007. – С. 264.
48. *Сухий О. М.* Українці Галичини в кінці XVIII – першій половині XIX ст.: проблема національного самовизначення / Олексій Сухий // Галичина. Науковий культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2001. – № 5–6. – С. 119–124.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ГАЛИЦКОГО НАМЕСНИЧЕСТВА В РАЗВИТИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ

Х. Моряк-Протопопова

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье исследованы проблемы развития государственной службы в Галичине во второй половине XIX – начале XX в. через призму высшего местного органа управления – Галицкого наместничества.

Ключевые слова: Галичина, наместничество, государственная служба, служащий.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF GALICIA VICEGERENCY IN THE DEVELOPMENT OF CIVIL SERVICE

Kh. Moryak-Protopopova

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

In this article the problems of development of the civil service in Galicia in the second half of XIX – the beginning of XX century were researched in the light of the higher local authority, Galicia Vicegerency.

Key words: Galicia, vicegerency, civil service, public servant.

Стаття: надійшла до редакції 27.03.2014

прийнята до друку 19.06.2014